

VI.
DIALEKTOLÓGIAI
SZIMPOZION

Szombathely, 2015. szeptember 2–4.

SZOMBATHELY – NYITRA

2016

A 2015. szeptember 2–4-én Szombathelyen megrendezett
VI. Dialektológiai Szimpozion előadásai

Készült
a Nyugat-magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ
Magyar Nyelvtudományi Intézeti Tanszékén

Kiadja
a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem
Közép-európai Tanulmányok Kara
és
a Szlovákiai Magyar Akadémiai Tanács

Szerkesztette:
CZETTER IBOLYA, HAJBA RENÁTA ÉS TÓTH PÉTER

Lektorok:
BODÓ CSANÁD, DUDICS LAKATOS KATALIN, FODOR KATALIN,
GADÁNYI KÁROLY, GYÖRKE MAGDOLNA, HORVÁTH KATALIN,
JUHÁSZ DEZSŐ, KISS JENŐ, T. KÁROLYI MARGIT, P. LAKATOS ILONA,
MOLNÁR ZOLTÁN, Cs. NAGY LAJOS, PÉNTEK JÁNOS, PUSZTAY JÁNOS,
SÁNDOR ANNA, SEBESTYÉN ZSOLT, SILLING ISTVÁN, SIMON SZABOLCS,
SZENTGYÖRGYI RUDOLF, H. TÓTH TIBOR, VÖRÖS OTTÓ,
ZELLIGER ERZSÉBET, ZOLTÁN ANDRÁS

© szerkesztők
© szerzők

HU ISSN 1588–4759
ISBN 978-80-558-1186-4

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	9
PLENÁRIS ELŐADÁSOK	11
Kiss Jenő: A magyar dialektológiáról tudománySZociológiai megközelítésben	13
Juhász Dezső: A magyar történeti dialektológia korszakai	25
Molnár Zoltán Miklós: Az I–V. dialektológiai szimpozionról.....	43
Sándor Anna: A nyelvjáráskutatás az anyanyelvoktatás szolgálatában	63
Žigo, Pavol: Lexikai hungarizmusok a Szláv nyelv atlaszban. Mutatvány a mezőgazdaság témaköréből.....	79
Lizanec Péter: A kárpátaljai magyar nyelvjárások szótára.....	97
Guttmann Miklós – Hajba Renáta: A szombathelyi dialektológiai műhely története és a gyűjtött korpusz.....	105
MŰHELY	121
Szögedi Szociolingvisztikai Interjú	
Kontra Miklós – Németh Miklós: Két szegedi középiskola tanulóinak ö-zése.....	123
Berente Anikó – Molnár Mária – Sinkovics Balázs: Attitűd és nyelvi identitás két szegedi középiskola diákjainál	135
Molnár Mária – Sinkovics Balázs: Módszertani problémák és adat- feldolgozás a SZÖSZI-ben	145
Wirt Patrícia: <i>E ~ ö</i> váltakozás a dél-alföldi nyelvjárási régióban	155
MŰHELY	165
Informatizált nyelvjárási és névtani adatbázisok elemzése	
Bodó Csanád – Vargha Fruzsina Sára: Román kölcsonszói hatások A moldvai csángó nyelvjárás atlasza nyelvi hasonlósági viszonyaiban ...	167
Both Csaba Attila: A magánhangzók ejtészváltozatai két háromszéki településen, Bölönben és Dálnokon.....	179
Kocsis Zsuzsanna – Vargha Fruzsina Sára: A magyar nyelvjárások atlasza és A romániai magyar nyelvjárások atlasza integrált dialektometriai elemzése...	193
Presinszky Károly: A csallóközi határ színei. Az <i>á</i> előtti asszociatív illabiális <i>á</i> hang akusztikai elemzése a Csallóközben.	209
MŰHELY	221
A történeti dialektológia és szociolingvisztika kérdései	
Kocsis Zsuzsanna: Tájnyelvi elemek szerepe 16. századi misszilisek ismeretlen írnokainak megkülönböztetésében és azonosításában.....	223
N. Fodor János: Nyelvészeti módszerek a magyar népiségtörténeti kutatásokban...	231
Zelliger Erzsébet: A Konstantinápolyi rovásírásos felirat (1515) nyelvjárási vonatkozásai	245
Vörös Ottó: Nyelvjárási jelenségek a késő középkori őrségi írásbeliségben ...	255

SZEKCIÓ-ELŐADÁSOK	261
Bánfai Adrienn: A borsfai nyelvjárásról	263
Bárány Erzsébet: Dezső László, a magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok kutatója	267
B. Fodor Katalin: A nyelvjárásiaság és a nyelvjáráshoz fűződő viszony változásai	279
Czetter Ibolya: A nyelvváltozatok stilisztikai szerepe Székely Csaba Vitéz Mihály című komikus történelmi tragédiájában	287
Csomortáni Magdolna: A csíki kiemelkedésnév névföldrajzi sajátosságai	305
Dudics Lakatos Katalin: A nyelvjárások megítélése a kárpátaljai magyar oktatásban	317
Gaál Péter: E-lexikográfia és dialektológia	327
Gazdag Vilmos: Keleti szláv hatás a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. Kutatástörténeti áttekintés	339
Gréczi-Zsoldos Enikő: Nyelvjárás és attitűd egy palóc faluban a XXI. század elején	349
Gy. Bazsika Enikő: Tájszókészletű változások vizsgálata egy nyelvjárásdomináns beszélőközösségben	355
Györke Magdolna: Újabb szláv átvételek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban	365
Horváth Katalin: Toponimák a kárpátaljai népi frazémákban	375
H. Tóth Tibor: Kiskunhalas nyelvjárásának rétegei a hangjelenségek tükrében	385
Jaczkovics Marianna: Frazeológiai egységek a kárpátaljai diáknyelvben	393
Koletnik, Mihaela: Narečje kot identiteni dejavnik pri Slovencih v Porabju...	401
Kolláth Anna: Nyelvek, nyelvváltozatok és a modern média a kisebbségi kétnyelvűségben	417
Kolmanová, Simona: A kortárs magyar irodalom cseh nyelvű fordításai. Dialektológiai kérdések magyar–cseh nyelvi viszonylatban	427
Kornyáné Szoboszlai Ágnes: Nyelvjárásgyűjtés(ek) Felsőnyáradon	439
Krizsai Fruzsina: Dél-gömöri és felsőnyéki halottbúcsúztató versek területi sajátosságai	447
Lehocki-Samardžić Anna: A „baranyai beszéd” nyelvjárásai sajátosságai	455
Lőrincz Julianna: Dialektus és fordítás. Arany Toldijának tájnyelvi elemei orosz fordításban	465
Misad Katalin: A nyelvi változatosság szemléltetése szlovákiai magyar anyanyelvtankönyvekben	473
N. Császi Ildikó: Nyelvjárásai sajátosságok a muravidéki hallgatók digitális kapcsolattartásának nyelvhasználatában	481
Nagy Natália: Ragadványnév-vizsgálatok kétnyelvű környezetben (öt ukrainai magyar település ragadványnévrendszere)	489
Oszkó Beatrix: Nyelvjárás a Drávaszögben	501
Parapatics Andrea: Tények és tapasztalatok a dialektológiai ismeretek tanításáról..	509
P. Lakatos Ilona – T. Károlyi Margit: A dimenzionális nyelvföldrajzi térképlapok tanulásaiból. A morfológiai és lexikai változók eltérő variabilitásának különbségei	519

Sajtos József: Egy valamikori összefüggő ő-ző nyelvjárási terület Kelet-Közép- és Dél-Dunántúlon	533
Simon Szabolcs: Nyelvi változók a szlovákiai magyar írott nyelvváltozatokban és azok oktatása	549
Sólyom Réka: Kontaktusnyelvi hatások a mai vajdasági magyar nyelv-használatban: egy online napilap cikkeinek és kommentjeinek jellemzői	563
Szabó József: Öregkoromra nyelvjárási adatközlő letter.....	573
Szilvási Zsuzsanna: A norvégiai számi nyelvekre vonatkozó revitalizációs törekvések	581
Teperics József: Az őrségi és hetési nyelvjárás újragyűjtése felé. Módszertani kérdések és előzetes adatok	591
Tóth Katalin: Az <i>elvan</i> igekötős ige két jelentésének szemantikai leírása.....	601
Tóth Péter: A beregrákosi, nagydobronyi és kajdanói nyelvjárás gyökereiről.....	615
Vígh-Szabó Melinda: Az online kommunikáció lehetőségei a finnugor nyelvek és nyelvjárásaik revitalizációs folyamataiban	629
Zékány Krisztina: Patak és potok mind az Ungba ömlik. Egy soknemzetiségű város vízzel kapcsolatos helyneveiről.....	637
Zilahi Lajos: A hajdani Sárrét mai világa. Jegyzetek a Sárréti tájszótár nyelvi anyagából.....	649
ZÁRSZÓ: P. Lakatos Ilona	653
FÉNYKÉPEK A VI. DIALEKTOLÓGIAI SZIMPOZIONRÓL.....	659

Keleti szláv hatás a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban Kutatástörténeti áttekintés*

Gazdag Vilmos

A magyar nyelvet ért szláv hatás rendszeres vizsgálata még az 1800-as években aktív fejlődésnek indult, s KNEZSA ISTVÁN 1955-ben megjelent nagyszabású munkájával mintegy beteljesedni látszott. Ugyanakkor a regionális, és így a kárpátaljai magyar nyelvváltozatok vizsgálata is meglehetősen későn vette csak kezdetét. A trianoni békeszerződés következtében az addig is alig vizsgált regionális nyelvterületek (peremnyelvjárások) a határ túloldalára kerültek, ami még inkább gátat szabott az ezeket érintő kutatások kibontakozásának. A kárpátaljai magyar nyelvjárások vizsgálata a magyarországi nyelvészet határon túli vizsgálatait gátló tényezők miatt a helyi nyelvészekre hárult. Ugyanakkor ezt nagymértékben megnehezítette az intézményi háttér hiánya, s a rájuk is nehezedő politikai nyomás. Ezért egészen 1960-as évek derekáig, vagyis az Ungvári Nemzeti Egyetem Magyar Filológiai Tanszékének a megnyitásáig lényegében nem is folytak a kárpátaljai magyar nyelvhasználatot érintő tudományos kutatások (CSERNICSKÓ 1998: 19–20).

A kárpátaljai magyarság közösségi szinten kétnyelvűnek számít, mivel tagjai kétnyelvű helyzetben élnek: azaz olyan körülmények között, amikor bizonyos helyzetekben anyanyelvük mellett egy másik nyelvet is használniuk kell vagy kellene (CSERNICSKÓ 1998: 196–198; BEREKSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2003a: 34–42, 2010: 10). Az egymással érintkező nyelvek közötti kapcsolat leggyakrabban a szókészlet szintjén mutatkozik meg, hiszen a nyelv szókészlete a nyelvi rendszer leglazábbán strukturált része, mely könnyen fogad be új elemeket (LANSTYÁK 2006: 15). De vajon miért is kerül sor adott nyelvek között lexikai elemek kölcsönzésére? E kérdés kapcsán számos elmélet született, melyek túlnyomórészt megegyeznek a kölcsönzést kiváltó alapvető okokban. KÓTYUK ISTVÁN szerint az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavait a következő három csoportra lehet osztani: 1) amelyek új, eddig ismeretlen fogalmakat jelölnek; 2) amelyek lexikai megfelelői a már meglévő magyar szavaknak; 3) érzelemkifejtő szavak, amelyeknek a magyar nyelvben számos szinonimája van (KÓTYUK 2007: 75). *A kétnyelvűség és a kárpátaljai magyar köznyelv* c. tanulmányában a kölcsönözések kapcsán viszont azt hangsúlyozza, hogy „e szavak túlnyomó többsége fölösleges a nyelvben, mivel az általuk jelölt fogalmaknak megvan a magyar neve” ugyanakkor „magyar megfelelőjük legfeljebb akkor bukkan fel, ha a beszélő nagyon választékos akar lenni, és kínosan ügyel nyelvhasználatára” (KÓTYUK 1991: 67). CSERNICSKÓ ISTVÁN szerint a mindennapi használat miatt bekerült kölcsönzők a megszokás eredményei (CSERNICSKÓ 1995: 139–140).

---

*Az előadás alapjául szolgáló kutatásokat a szerző a Magyar Tudományos Akadémia Domus Hungarica ösztöndíj-programja keretében végezte.

A kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv lexikai elemei elsőként néhány, főként nyelvművelő célzatú szószedet formájában kerültek rögzítésre. Ilyen volt például DRÁVAI GIZELLA *Nyelvrosta. Így mondjuk, de mondjuk így* című írása, melyben közel száz mondatba foglalt orosz és ukrán kölcsönszót közölt szembeállítva magyar standardbeli megfelelőjükkel (DRÁVAI 1969). ROT SÁNDOR a Kárpát-Ukrajnában érvényesülő magyar–ukrán, ukrán–magyar kétnyelvűségi kapcsolatok elemzése során az egyes nyelvi szinteket külön-külön is megvizsgálja. A lexikai szintet ért ukrán hatást néhány spontánul idézett szóval példázza, megjegyezve, hogy a felsorolás még hosszasan folytatható lenne (ROT 1967: 189, 1968: 255–256). Hasonló jellegű felsorolást közöl PETRO LIZANEC *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok. A kárpátontúli ukrán nyelvjárások alapján* (1970: 38–39) című munkája is.

FODÓ SÁNDOR épp e munkák kapcsán jegyzi meg, bár ROT és LIZANEC munkájának sem elsődleges célja a magyar nyelvjárások vizsgálata, de igencsak sajnálatos, hogy „minden magyarázat és etimologizálás nélkül” közlik szólistájukat, főleg mivel több szót is tévesen sorolnak az ukrán eredetű szavak közé (FODÓ 1973: 42). Az 1973-ban megjelent *Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban* c. tanulmányában FODÓ SÁNDOR a kárpátaljai magyar nyelvjárásokról és az ezeket érintő nyelvészeti kutatásokról adott rövid ismertetést követően egy 31 szócikkből álló szótári adatállományt közöl, melyben az általa gyűjtött és lejegyzett, a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban előforduló szláv elemek részletes ismertetését adja (FODÓ 1973: 43–52). FODÓ SÁNDOR kutatásai elsősorban a Felső-Tisza-vidékének magyar nyelvjárásaira korlátozódtak. Ezen belül azonban igen szerteágazó vizsgálatokat végzett. Foglalkozott például a juhtenyésztés (1977), a szövés (1978), illetve az erdészet (1982) szókincsében meghonosodott szlavizmusok vizsgálatával, a terület szláv eredetű földrajzi terminológiájával (FODÓ 1971), valamint Visk és Técső nyelvjárása alapján egy 50 szóból álló kiegészítő listát készített KNIEZSA ISTVÁN (1955) munkájához (FODÓ 1972: 259–260).

A KÓTYUK ISTVÁN által folytatott vizsgálatok révén kezdetét vette a kárpátaljai magyar nyelvjárások szlavizmusainak rendszeres kutatása is. KÓTYUK ISTVÁNNak az ungi magyar nyelvjárás vizsgálatával foglalkozó kutatásai (1965, 1969, 1972 stb.) az Ungvári Állami Egyetemen *Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai* címmel megvédett (1974, megjelenés 2007) kandidátusi értekezésével teljesedtek ki. Az orosz nyelvű disszertációban a szerző az Ungvári járás 18 településén gyűjtött ukrán nyelvi kölcsönzések részletes etimológiai elemzését adja. A szerző által megvizsgált 247 elem közül 78 megtalálható KNIEZSA ISTVÁN (1955) munkájában is. Ám a KNIEZSA által vizsgált 78 lexikai elem közül 33-at szlovák, míg 7-et ismeretlen eredetűnek tekint, melyek nagy valószínűséggel az ukránból kerültek át az ungi magyar nyelvjárásokba. KÓTYUK ISTVÁN külön osztályozza a lexikai elemeket, aszerint is, hogy egy- vagy esetleg többjelentésűek-e. Véleménye szerint az egyes elemek olyannyira beépültek a magyar nyelvjárásokba, hogy megtalálhatjuk őket a köszöntésekben és más frazeológiai egységekben is (KÓTYUK 2007: 89).

GYÖRKE MAGDOLNA a kárpátaljai magyar nyelvjárások öltözködéssel kapcsolatos szókincsrétéget vizsgálta. Kutatásai során külön is foglalkozott a kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv eredetű ruhanéveivel (GYÖRKE 1979, 1982, 2002). Emellett foglalkozik még a kárpátaljai magyar szaknyelvek vizsgálatával is. *A kárpátaljai magyar szaknyelvek* c. tanulmányában a melegházi gazdaságok, a cipészek, a gyertyakészítők, és a diákság nyelvhasználatában meghonosodott szláv elemeket mutatja be, néhány példával illusztrálva. Véleménye szerint a fokozott másodnyelvi hatás azzal indokolható, hogy „a szakiskolákban a tanulók orosz vagy ukrán nyelven sajátítják el a szakkifejezéseket, s így a magyar szakszavakat vagy nem is ismerik, vagy ha ismerik is, alig használják, mivel így a vegyes nyelvű munkaközösségekben könnyebben megértik egymást” (GYÖRKE 1991: 70–71).

PERDUK JÁNOS a kender megmunkálásának terminológiáját vizsgálva kitér az ott használatos szláv eredetű lexikai elemek vizsgálatára is (PERDUK 1982).

LIZANEC PÉTER munkáiban, annak ellenére, hogy ő a szláv–magyar két-nyelvűségi kapcsolatokat elsősorban a kárpátaljai ukrán/ruszin nyelvjárások lexikai hungarizmusai felől vizsgálja, rendre megtalálhatók a kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv kölcsönszavaiból összeállított szólisták is (LIZANEC 1987: 10–11, 1992, 1993: 53–55, 1996, 2003).

CSERNICSKÓ ISTVÁN a kétnyelvűség külső jeleiként értékeli a nyelvhasználatban felfedezhető jelenségeket, melyet számos példával illusztrálva a lexikális és morfológikus hatás csoportjaként különít el (CSERNICSKÓ 1995: 139–144). A CSERNICSKÓ ISTVÁN BEREGSZÁSZI ANIKÓ szerzőpáros által írt *...itt mennyit ér a szó?* című kötet *Kárpátaljai szójegyzéke* „azokat a kárpátaljai magyar szavakat és szójelentéseket tartalmazza, amelyek ’kárpátaljai magyar’ megjelöléssel bekerültek a Magyar értelmező kéziszótár átdolgozott, 2003-ban megjelent kiadásába” (BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2004: 137–138). E szavak többsége a szláv nyelvekből kölcsönzött jelentésbővüléssel jött létre.

BORBÉLY EDIT (2000) tanulmányában 120 a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban meghonosodott orosz és ukrán eredetű betű- és mozaikszót, valamint rövidítést adtatol.

MÁRKU ANITA a kárpátaljai magyar fiatalok kommunikációs stratégiáinak vizsgálata során érinti a kölcsönszavak használatát is (MÁRKU 2004). A 2008-ban megjelent monográfiájában egy 82 szót tartalmazó kölcsönszólistát is közöl, melynek elemeit az általa készített interjúkból gyűjtötte ki (MÁRKU 2008: 80–84).

Jelen írás szerzője a Beregszászi járás településein készített irányított beszélgetések hanganyagait vizsgálta meg, s gyűjtötte ki belőlük az elhangzott orosz/ukrán lexikai elemeket (GAZDAG 2010a, b, 2012).

Az eddig idézett és bemutatott munkákból arra lehetne következtetni, hogy a szláv lexikai elemek csak az élőbeszédben kerültek meghonosodásra, és az írott nyelvben egyáltalán nem használatosak. Ez természetesen nem így van. Bár az kétségtelen, hogy az e nyelvi szintereken való előfordulásuk és használatuk gyakorisága a beszélt nyelvinél jóval alacsonyabb, s vizsgálatuk is igencsak a

kezdeti fázisban tart. A kárpátaljai magyar sajtónyelv ez irányú vizsgálatát jelen tanulmány szerzője érintette (GAZDAG 2013), illetve a Termini Kutatóhálózat *Ht-szólistájában* (<http://ht.nytud.hu/htonline>) rögzített kárpátaljai szláv kölcsönzések használatát is általában a helyi magyar sajtóból vett példákkal illusztrálják. A sajtónyelvhez hasonlóan a kárpátaljai magyar irodalmat ért szláv hatás vizsgálata is szinte teljesen kiesett a nyelvészet látószögéből. E témakörben született ugyan jelen írás szerzőjének egyik tanulmánya (2010c), melyben ZELEI MIKLÓS *A kettézárt falu* című dokumentumregényét vizsgálta meg, s 111 orosz/ukrán lexikai elemet gyűjtött ki belőle.

A szláv lexikai elemek felgyűjtésén túl azok különböző szempontú csoportosítását is megtalálhatjuk az egyes munkákban. Ezen csoportosítások egyike a kronológiai szempontú, vagyis az átvétel ideje alapján történő csoportosítás. LIZANEC PÉTER a kárpátaljai magyar nyelv szláv lexikai elemeit az átvétel ideje alapján két csoportba sorolja: régi ukrán/ruszin és új ukrán/ruszin elemek. Véleménye szerint az első csoport a leggazdagabb, ami az ide tartozó lexikai elemek átvételének nagy időintervallumával magyarázható (a XII. századtól a XX. századig). A második csoportba pedig csak azokat a szavakat sorolja, amelyek 1945 után kerültek be a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba (LIZANEC 1993: 51–54).

Az átadó nyelvek szerinti osztályozásra szintén nagy hangsúlyt helyeznek a nyelvészek. A kárpátaljai magyar nyelvjárásokat ért szláv hatás, mely egyaránt lehet ukrán és orosz is, kétségtelenül a szovjet érában volt a legerősebb (KÓTYUK 2007: 95) és ennek megfelelően az 1945 utáni átvételekben az orosz elemek túlsúlya figyelhető meg (LIZANEC 1993: 54). Ezt támasztják alá BORBÉLY (2000), MÁRKU (2008), és GAZDAG (2010 a, b, 2012) kutatásai is.

Az eredet mellett a kölcsönzött szavak szófaji eloszlását is többen vizsgálták, hiszen a kontaktológiai szakirodalom szerint nyelvi kontaktushelyzetben a főnevek, az igék és a melléknevek kölcsönözhetőek egyik nyelvből a másikba a legkönnyebben (BARTHA 1993: 105). Ez természetesen igaz a kárpátaljai magyar nyelvjárások esetén is. Pl. a KÓTYUK ISTVÁN (2007) által vizsgált 247 lexikai elem közül 172 főnév.

Egyes munkákban találkozhatunk még a szavak fogalomköri csoportosításával is. A nyelvészek többsége szerint ezáltal ugyanis pontosabban kirajzolódnak azok a nyelvhasználati színterek, melyeknél fokozott mértékben érvényesül a szláv nyelvi hatás. Az egyes munkák azonban fogalomköri kategorizáció során jelentős eltéréseket is mutathatnak, melyek főleg a katalogizált elemek eltéréseiből fakadhatnak.

KÓTYUK ISTVÁN disszertációjában a LIZANEC (1993) szerint régi átvételnek tekintendő szavakat 21 egymástól élesen elkülönülő csoportra osztja (KÓTYUK 2007: 71–73). Az új, vagyis az 1945 után átvett kölcsönzéseket a szerző további hat fogalomkörbe sorolta (KÓTYUK 2007: 95–96). Jelen munka szerzője (2010 a, b, 2012) az általa adatolt szláv szavakat 17 tematikai csoport szerint osztályozza, s hangsúlyozza, hogy a fogalomköri kategóriák létrehozásánál az egyes szavak besorolása igencsak esetleges, hiszen számos szó egyidejűleg több helyre is besorolható lenne (GAZDAG 2010a: 154–155).

A nemzetközi és a magyarországi gyakorlatnak megfelelően a kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv elemeit a kölcsönszavak típusai alapján is megpróbálták már kategorizálni. CSERNICSKÓ ISTVÁN és szerzőtársai (CSERNICSKÓ–HIRES 2003: 125–138; BÁRÁNY–CSERNICSKÓ 2009) a magyarországi nyelvészek (KONTRA 1981; BARTHA 1999) munkáira alapozva a következő kölcsönzótípusokat különíti el: **1.** közvetlen (lexikai) kölcsönzés; **2.** hangalakkölcsönzés (fonetikai); **3.** hibrid kölcsönszavak; **4.** jelentéskölcsönzés; **5.** tükörszavak.

A különböző szempontú osztályozásokon túl a vizsgálatok tárgyát képezik a kölcsönszavak fonetikai és morfológiai változásainak a tanulmányozása is.

Az ungi magyar nyelvjárás ukrán kölcsönszavainak fonetikai változásait vizsgálva KÓTYUK ISTVÁN a magánhangzók tekintetében megjegyzi, hogy az ukrán kölcsönszavakban mindegyik hosszú magyar magánhangzó előfordulhat, sőt egyes esetekben esetleg diftongizálódhat is. A mássalhangzóknál csupán a lágy ukrán *ɔ', m', n'* mássalhangzóknak van magyar *gy, ty, ny* megfelelője, így a többi lágy ukrán mássalhangzót annak kemény magyar párja helyettesíti (2007: 99–111). Ezt BORBÉLY (2000) az általa vizsgált betű- és mozaikszavak hangtani jelenségei kapcsán a következő csoportokra bontott hangtani jelenségekkel egészíti ki: **1.** a szóvégi orosz *o* a magyar kiejtésben megnyúlik, míg a szóvégi orosz *a* megrövidül. **2.** az orosz *x* hangnak a magyar *ch* felel meg; a szavakban jelentkező mássalhangzó-torlódás kiesés, hasonulás, zöngésedés, affrikálódás és palatalizáció segítségével oldódik fel (114–115).

A hangtani asszimiláció mellett a kölcsönszavak elterjedésének előfeltétele az is, hogy azok alaktanilag beépüljenek az átvevő nyelv (esetünkben a magyar) nyelvtani rendszerébe. KÓTYUK ISTVÁN felhívja a figyelmet arra is, hogy a legtöbb kölcsönzó aktív résztvevője új szavak képzésének és az összetett szavaknak is (2007: 120–134). CSERNICSKÓ ISTVÁN szerint a kárpátaljai magyar nyelvjárások szláv kölcsönszavainak a használata a magyar nyelv törvényszerűségeinek megfelelően történik. Az átvett szavak mindegyike toldalékolható és mondatba foglalható. A névszók általában változatlan alakban épülnek be a magyar nyelvjárásokba, míg az igék már az átvételkor magyar igeképzőt és személyragot kapnak, s ez az alak válik majd a későbbi toldalékolás alapjává (1995: 141–143). Ugyanakkor a szavak és a fonémák mellett akár egész szintaktikai egységek formulái is kölcsönzésre kerülhetnek (CSERNICSKÓ–HIRES 2003: 125).

A kárpátaljai magyarok beszédében a különböző típusú kölcsönzéseken kívül természetesen más, az erős másodnyelvi hatásra utaló jelenségek is megfigyelhetők. Ezek közül a leggyakrabban az úgynevezett kódváltás vagy kódkeverés jelenségével lehet találkozni, igaz, ennek a használata sokkal ritkább a kölcsönszavakénál (erről lásd pl. BEREGSZÁSZI 2004). MÁRKU ANITA véleménye szerint a kódváltásnak elsősorban nyelven kívüli okai vannak: a szituáció, a beszélők személye, egynyelvűek jelenléte, a nyelvtudás, a kontextus stb. (2008: 101). Ő a magyar és a nemzetközi nyelvészeti szakirodalom alapján a kódváltás következő típusait különíti el (MÁRKU 2008: 101–135): **1.** *kontextuális*; **2.** *metaforikus*; **3.** *sztatív kódváltás*.

KARMACSI ZOLTÁN az etnikailag és nyelvileg vegyes családokban nevelkedő gyermekek nyelvhasználatát vizsgálva megjegyzi, hogy ilyen körülmények között a gyermek által alkalmazott kódváltás oka elsősorban az, hogy a két szülő két különböző nyelvet beszél (KARMACSI 2007: 78; 2009: 64).

A szláv hatás a kárpátaljai magyarok névhasználatára is komoly befolyást gyakorol. Kárpátalján a keleti szláv szokás szerint a magyarokat is háromelemű névvel (családnév–keresztnev–apai név) anyakönyvezik (BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2003b: 154), illetve a magyar nevek is az ukrán írásrendnek megfelelően cirill betűkkel szerepelnek a személyi okmányokban (BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2003c: 164). A kárpátaljai magyarok szláv névhasználatára számos gyakorlati problémát is felvet, mivel az anyakönyvezéskor egy-egy magyar név szláv átírásának számos változata lehetséges (BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2011: 416). A magyar nevek ukrán átírásának hangtani sajátosságai (BALLA 2011: 396–397) leginkább akkor okoznak problémát, amikor az útlevel igénylésénél azt a cirill alak alapján véletlenszerűen próbálják meg latinra átírni (BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2003b: 154). Emellett a köznyelvben és a helyi magyar sajtóban is gyakran találkozhatunk a háromtagú nevekkkel. A kutatók véleménye szerint apai név szerepeltetése a kárpátaljai magyar nyelvű sajtóban a nemzetiség feltüntetéseére is alkalmas (BEREGSZÁSZI–CSERNICSKÓ 2003b: 159–160).

Kulcsszók: kárpátaljai magyar nyelvjárások, keleti szláv hatás, kutatástörténet

Hivatkozott irodalom

- BALLA ANDREA 2011. A rendszerváltások következményei a kárpátaljai magyar személynévhasználatban. In. HIREN-LÁSZLÓ KORNÉLIA – KARMACSI ZOLTÁN – MÁRKU ANITA szerk. *Nyelvi mítoszok, ideológiák, nyelvpolitika és nyelvi emberi jogok Közép-Európában elméletben és gyakorlatban*. A 16. Élőnyelvi Konferencia előadásai. Tinta Könyvkiadó – II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Hodinka Antal Intézete, Budapest – Beregszász. 394–397.
- BÁRÁNY ERZSÉBET – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2009 = БАРАНЬ ЄЛИЗАВЕТА – ЧЕРНИЧКО СТЕПАН. Дослідження українсько-угорських міжмовних контактів у Закарпатському угорському інституті ім. Ференца Ракоці II. In. *Acta Beregsasiensis* 2009. VIII. évfolyam, 1. kötet, 91–112.
- BARTHA CSILLA 1993. *Egy amerikai magyar közösség nyelvhasználatának szociolingvisztikai megközelítései*. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Budapest.
- BARTHA CSILLA 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek* – Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ 2004. A kárpátaljai magyarok kódváltási szokásairól. In. BEREGSZÁSZI ANIKÓ és CSERNICSKÓ ISTVÁN szerk. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. PoliPrint, Ungvár. 36–44.

- BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2003a. A kétnyelvűség típusai a kárpátaljai magyar közösségben. In. CSERNICSKÓ ISTVÁN szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 34–42.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2003b. A kárpátaljai magyar személynévhasználat sajátosságai. In. CSERNICSKÓ ISTVÁN szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 153–163.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2003c. Pragmatikai eltérések. In. CSERNICSKÓ ISTVÁN szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 163–169.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2004. Az ukrán nyelv oktatása a kárpátaljai magyar iskolákban: nyelvpedagógiai és nyelvi emberi jogi problémák. In. ...itt mennyit ér a szó? *Írások a kárpátaljai magyarok nyelvhasználatáról*. PoliPrint, Ungvár. 97–108.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2010. Nyelvválasztás: a nyelvek közötti „munkamegosztás” a többnyelvű közösségekben. In. CSERNICSKÓ ISTVÁN szerk. *Nyelvek, emberek, helyzetek* A magyar, ukrán és orosz nyelv használata a kárpátaljai magyar közösségben. PoliPrint Kft., Ungvár. 7–13.
- BEREGSZÁSZI ANIKÓ – CSERNICSKÓ ISTVÁN 2011. A kárpátaljai magyar személynévek átírásának és használatának kérdésköréről. *Magyar Nyelvőr* 135: 414–422.
- BORBÉLY EDIT 2000. Adalék a lexikai kölcsönzés kutatásához. In. *Jubileumi kötet Lizanec Péter professzor 70. születésnapjára*. Ungvári Állami Egyetem Magyar Filológiai Tanszék, Hungarológiai Központ, Ungvár. 113–119.
- CSERNICSKÓ ISTVÁN 1995. A kárpátaljai magyarság és a kétnyelvűség (1945–1993). In. KASSAI ILONA szerk. *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*. MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest. 129–145.
- CSERNICSKÓ ISTVÁN 1998. *A magyar nyelv Ukrajnában (Kárpátalján)*. Osiris Kiadó – MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest.
- CSERNICSKÓ ISTVÁN – HIRES KORNÉLIA 2003. A kölcsönzés. In. CSERNICSKÓ ISTVÁN szerk. *A mi szavunk járása. Bevezetés a kárpátaljai magyar nyelvhasználatba*. Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola, Beregszász. 125–138.
- DRÁVAI GIZELLA 1969. Nyelvrosta. Így mondjuk, de mondjuk így. *Kárpáti Kalendarium*. Kárpáti Könyvkiadó, Uzshorod, 1969, 65., 91., 135.
- FODÓ SÁNDOR 1971 = ФОДО, Ш. Славянские заимствования в географической терминологии венгерских говоров района Верхней Тисы. In. *Труды по русской и славянской филологии. Т. XIX. Серия лингвистическая*. Ученые записки Тартуского государственного университета. Выпуск 275. Тарту, 84–96.
- FODÓ SÁNDOR 1972 = ФОДО, Ш. Некоторые данные о славянских заимствованиях в двух венгерских говорах Закарпатья (район Верхней

- Тисы). In: *Карпатская диалектология и ономастика*. Москва, 258–276.
- FODÓ SÁNDOR 1973. Szláv jövevényszók a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. *Magyar Nyelvjárások* 19. kötet / 1973, 41–52.
- FODÓ SÁNDOR 1977 = ФODOB, Ш. Л. Наблюдения над овцеводческой терминологией венгерских говоров района Верхней Тисы. In: *Исследование финно-угорских языков и литератур в их взаимосвязях с языками и литературами народов СССР* (Тезисы докладов Всесоюзного научного совещания финно-угроведов) 27–30 октября. Ужгород, 79–80.
- FODÓ SÁNDOR 1978 = ФODOB, Ш. Л. До питання про українські елементи в угорській ткацькій термінології. In: *Проблеми дослідження діалектної лексики і фразеології української мови*. Тези доповідей. Ужгород. 190–191.
- FODÓ SÁNDOR 1982 = ФODOB, Ш. Л. 1982. Українські запозичення в галузі лісорубської термінології в угорських говорах р-ну Верхньої Тиси /говірки Вишкова й Тячева/. In: *Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами*. Тези доповідей. Ужгород. 146–147.
- GAZDAG VILMOS 2010a. Szláv eredetű lexikai elemek a Beregszászi járás magyar nyelvjárásaiban (Kárpátalja, Ukrajna). In. FÁBRI ISTVÁN – KÖTÉL EMŐKE szerk. *Határhelyzetek III. Önmeghatározási kísérletek: hagyományőrzéstől a nyelvi identitásig*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest. 124–160.
- GAZDAG VILMOS 2010b. Másodnyelvi elemek a Beregszászi járás (Kárpátalja) magyar nyelvjárásaiban. In. KOZMÁCS ISTVÁN – VANČONÉ KREMMER ILDIKÓ szerk. *Közös jövőnk a nyelv I. Nyelvtudomány és pedagógia. Tudomány az oktatásért – oktatás a tudományért*. Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra. 109–130.
- GAZDAG VILMOS 2010c. A kárpátaljai magyar köznyelv szláv lexikai elemei Zelei Miklós A kettézárt falu c. dokumentumregényében. *Acta Beregsasiensis* 2010. IX. évfolyam, 3. kötet, 29–40.
- GAZDAG VILMOS 2012. Másodnyelvi elemek a kárpátaljai Beregvidék magyar lakosságának nyelvhasználatában. In. BÁRDOSI VILMOS szerk. *A szótól a szövegig az MTA Modern Filológiai Társasága tudományos konferenciájának előadásai Budapest, 2011. jún. 21-22*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 137. Tinta Kiadó, Budapest. 75–86.
- GAZDAG VILMOS 2013. Államnyelvi kontaktuselemek a kárpátaljai magyar sajtóban. In. *Határhelyzetek VI. Változó világ – változó közösségek a Kárpát-medencében*. Szerkesztette: FEDINEC CSILLA és SZOTÁK SZILVIA. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest. 199–242.
- GYÖRKE MAGDOLNA 1979 = ДЭРКЕ М. Славянизмы, связанные с названиями одежды в венгерских говорах Ужгородского района Закарпатской

- области УССР. In. *Тезисы докладов XVI всесоюзной конференции финно-угроведов*. Сыктывкар, 101–102.
- GYÖRKE MAGDOLNA 1982 = ДЭРКЕ М. Славянизмы в названиях женской одежды в венгерских говорах Закарпатья. In. *Лексика української мови її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами*. Тези доповідей. Ужгород, 126–127.
- GYÖRKE MAGDOLNA 1991. A kárpátaljai magyar szaknyelvek. In. *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében*. Kiadja a Széchenyi társaság a Pszicholingva Nyelviskola közreműködésével. Budapest, 70–71.
- GYÖRKE MAGDOLNA 2002 = ДСРКЕ МАГДАЛИНА. *Назви одягу в угорських говорах Закарпаття*. Кандидатська дисертація. Ужгородський національний університет. Ужгород.
- KARMACSI ZOLTÁN 2007. *Kétnyelvűség és nyelvelsajátítás*. PoliPrint, Ungvár.
- KARMACSI ZOLTÁN 2009. Nyelvhasználati jellegzetességek kárpátaljai kétnyelvű gyermekek beszédében. In. KARMACSI ZOLTÁN – MÁRKU ANITA szerk. *Nyelv, identitás es anyanyelvi nevelés a XXI. században*. PoliPrint, Ungvár. 64–70.
- KNIEZSA ISTVÁN 1955. *A magyar nyelv szláv jövevényszavai*. I. k. 1–2. Akadémia Kiadó, Budapest.
- KONTRA MIKLÓS 1981. A nyelvek közötti érintkezés néhány kérdéséről, különös tekintettel „elangolosodó” orvosi nyelvünkre. *Nyelvtudományi Értekezések*. 109. sz. Akadémiai kiadó, Budapest.
- KÓTYUK ISTVÁN 1965 = КОВТЮК С. Славянские заимствования в бытовой лексике венгерского говора Ужгородского района. In. *Тези доповідей та повідомлення до XIX наукової конференції. Романо-германська та угорська філологія*. Ужгород, 73–77.
- KÓTYUK ISTVÁN 1969 = КОВТЮК С. Славянизмы в венгерском говоре с. Ратовцы Ужгородского района. In. *Всесоюзная конференция по финно-угроведению. Тезисы докладов и сообщений*. Йошкар-Ола, 40–42.
- KÓTYUK ISTVÁN 1972 = КОВТЮК С. Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области (лексика, связанная с названиями физических и психических особенностей человека). In. *Вопросы советского финно-угроведения. Языкознание*. Саранск, 115–117.
- KÓTYUK ISTVÁN 1991. A kétnyelvűség és a kárpátaljai magyar köznyelv. In. *Kétnyelvűség a Kárpát-medencében*. Kiadja a Széchenyi Társaság a Pszicholingva Nyelviskola közreműködésével, Budapest. 66–69.
- KÓTYUK ISTVÁN 2007. *Az ungi magyar nyelvjárás ukrán jövevényszavai*. Украинские заимствования в ужанском венгерском говоре. Szerkesztette és az előszót írta ZOLTÁN ANDRÁS. Kiadja a Nyíregyházi Főiskola Ukrán és Ruszin Tanszéke, Nyíregyháza.
- LANSTYÁK ISTVÁN 2006. *Nyelvből nyelvbe Tanulmányok a szókölcsonzésről, kódváltásról és fordításról*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.

- LIZANEC PÉTER 1970 = LIZANEC PETRO. *Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjárások anyagai alapján)*. Egyetemi jegyzet. Az USZSZK Felső- és Szakközepoktatásügyi Minisztériuma, Uzshorodi Állami Egyetem. Uzshorod.
- LIZANEC PÉTER 1987 = P. N. LIZANEC. Украинско-венгерские межязыковые (междиалектне) связи. *Hungarian Studies*, a Journal of the International Association of the Hungarian Studies, Volume 3. 1987. Number 1–2., 1–17.
- LIZANEC PÉTER 1992. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza*. I. kötet. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- LIZANEC PÉTER 1993 = LIZANEC PETRO. Ukrán valamint orosz elemek a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. In. *Az Ungvári Hungarológiai Intézet tudományos gyűjteménye*, Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest. 50–56.
- LIZANEC PÉTER 1996. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza*. II. kötet. Patent Nyomdaipari Vállalat, Ungvár.
- LIZANEC PÉTER 2003. *A kárpátaljai magyar nyelvjárások atlasza*. III. kötet. „Ethnica” Kiadó, Ungvár – Debrecen.
- MÁRKU ANITA 2004. Kölcsönszók használata a kárpátaljai magyar fiatalok körében. In. BEREGSZÁSZI ANIKÓ és CSERNICSKÓ ISTVÁN szerk. *Tanulmányok a kárpátaljai magyar nyelvhasználatról*. PoliPrint, Ungvár. 44–55.
- MÁRKU ANITA 2008. *Érvényes történetek*. Nyelvválasztási és kódváltási kommunikációs stratégiák a kárpátaljai magyar fiatalok körében. Monográfia. Rákóczi-füzetek XLVIII. PoliPrint Kft. – KMF, Ungvár – Beregszász.
- PERDUK JÁNOS 1982 = ПЕРДУК И. Славянские заимствования, связанные с обработкой конопли в венгерских говорах Ужгородского района. In. *Лексика української мови її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами*. Тези доповідей. Ужгород, 138–139.
- ROT SÁNDOR 1967 = ROT, A. Magyar–ukrán és ukrán–magyar kétnyelvűség Kárpát-Ukrajnában. *Magyar Nyelvőr* 91: 185–191.
- ROT SÁNDOR 1968 = ROT ALEXANDER. *A magyar nyelv fejlődése. A magyar keleti szláv nyelvi kapcsolatok*. Ragyanszka Skola, Kijev – Uzsgorod.

Insight into the research of Eastern Slavic effect on Transcarpathian Hungarian dialects

In our work we try to enumerate and give a short analysis of the linguistic works written after the year of 1918, and deal with the syntactical, lexical, morphological and phonetic examination of the Eastern Slavic impact on the Transcarpathian Hungarian dialects. The study incorporates the results of relevant dissertations, monographs and linguistic journals.

Keywords: Transcarpathian Hungarian dialects, Eastern Slavic effect, research history